

Ірина Шавріна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри релігієзнавства філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (Україна)
ORCID: 0000-0001-8533-6256
Shavrina_irina@ukr.net
Юлія Соловйова-Каліш,
магістрантка філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (Україна)
ORCID: 0009-0009-8489-3574
ulakalis5@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ П'ЄРА ТЕЙЯРА ДЕ ШАРДЕНА В КОНТЕКСТІ ХРИСТІЯНСЬКОГО ЕВОЛЮЦІОНІЗМУ

Стаття присвячується аналізу космологічної концепції Тейяра де Шардена в контексті поєднання еволюційного мислення з християнською доктриною. Концепція П'єра Тейяра де Шардена є спробою подолання дихотомії між науковим світоглядом та християнською онтологією шляхом формування цілісної космогонічної моделі, в основі якої – уявлення про еволюцію як процес духовного становлення буття. У його концепції Всесвіт постає як цілісна динамічна система, яка розгортається від неорганічної матерії до свідомого духовного життя. Цей процес еволюції не зводиться до біологічних змін, а трактується як становлення, в основі якого – зростання складності й усвідомленості, що веде до внутрішньої персоналізації світу. У межах аналізу структури космічної еволюції було виділено три ключові етапи: геогенез, біогенез та ноогенез. Ці фази не є розірваними між собою, а становлять безперервний рух до зростання свідомості як нової онтологічної якості. Особливу увагу приділено ідеї Точки Омега як завершення та метафізичного полюса еволюції. У Точці Омега втілено христологічний вимір буття: Христос виступає не як зовнішній Спаситель, а як Особовий Центр еволюційної конвергенції, який пронизує космос зсередини. Визначено, що антропологія Тейяра де Шардена розглядає людину як ключову фазу еволюції – істоту, в якій космос набуває самосвідомості.

Особистість постає не випадковим наслідком, а внутрішньою метою розвитку: вона визначається свободою, здатністю до інтеріоризації, любові та сопричастя. Одним з важливих висновків статті є теза про те, що філософська система П'єра Тейяра де Шардена відкриває глибоку перспективу для осмислення взаємозв'язку між еволюцією, людиною та Богом. Вона пропонує не лише концептуальний синтез науки і релігії, але й нову онтологію персоналізації, де свобода, любов і особистість постають не як моральні прикмети, а як фундаментальні сили буття. У цьому світлі людина постає як співтворець Всесвіту, а Христос – як його внутрішній телос, що веде творіння до трансцендентного звершення в точці вселенської єдності.

Ключові слова: еволюція, космогенез, особистість, Точка Омега, П.Тейяр де Шарден.

Iryna Shavrina, Yuliia Soloviova-Kalish. The philosophical-anthropological concept of Pierre Teilhard de Chardin in the context of christian evolutionism

The focus of the article is the analysis of the cosmological concept developed by Teilhard de Chardin in the context of combining evolutionary thinking with Christian doctrine. Pierre Teilhard de Chardin's concept is an attempt to overcome the dichotomy between the scientific worldview and Christian ontology by forming a holistic cosmogonic model, based on the idea of evolution as a

process of spiritual formation of being. In his concept, the Universe appears as a holistic dynamic system that evolves from inorganic matter to conscious spiritual life. This process of evolution is not limited to biological changes, but is rather interpreted as formation, based on the growth of complexity and awareness, which leads to the internal personalization of the world. Within the framework of the analysis of the structure of cosmic evolution, three key stages were identified: geogenesis, biogenesis, and noogenesis. These phases are not disconnected from each other, but rather constitute a continuous movement towards the growth of consciousness as a new ontological quality. Particular attention is paid to the idea of the Omega Point as the completion and metaphysical pole of evolution. The Omega Point embodies the Christological dimension of being: Christ acts not as an external Savior, but as a Personal Center of evolutionary convergence, which permeates the cosmos from within. It is determined that the anthropology of Teilhard de Chardin considers a human as a key phase of evolution, i. e., a being in which the cosmos acquires self-consciousness. Personality appears not as an accidental consequence, but as an internal goal of development: it is defined by freedom, the ability to interiorization, love, and communion. One of the important conclusions of the article is the thesis that the philosophical system of Pierre Teilhard de Chardin provides a deep perspective for understanding the relationship between evolution, human, and God. It offers not only a conceptual synthesis of science and religion, but also a new ontology of personalization, where freedom, love, and personality appear not as moral attributes, but rather as fundamental forces of being. In this light, human appears as a co-creator of the Universe, and Christ appears as the Universe's inner telos, leading creation to transcendental fulfillment at the point of universal unity.

Keywords: evolution, cosmogenesis, personality, Omega Point, P. Teilhard de Chardin.

Iryna Shavrina, Yuliia Soloviova-Kalish. Konceptcja filozoficzno-antropologiczna Pierre'a Teilharda de Chardina w kontekście ewolucjonizmu chrześcijańskiego

Artykuł poświęcony jest analizie koncepcji kosmologicznej Teilharda de Chardina w kontekście połączenia myśli ewolucyjnej z doktryną chrześcijańską. Koncepcja Pierre'a Teilharda de Chardina stanowi próbę przewyciężenia dyktomii między naukowym światopoglądem a ontologią chrześcijańską poprzez stworzenie holistycznego modelu kosmogonicznego, opartego na idei ewolucji jako procesu duchowego kształtowania bytu. W jego koncepcji Wszechświat jawi się jako holistyczny system dynamiczny, który rozwija się od materii nieorganicznej do świadomego życia duchowego. Ten proces ewolucji nie ogranicza się do zmian biologicznych, lecz interpretowany jest jako formacja oparta na wzroście złożoności i świadomości, prowadząca do wewnętrznej personalizacji świata. W ramach analizy struktury ewolucji kosmicznej zidentyfikowano trzy kluczowe etapy: geogenezę, biogenezę i noogenezę. Fazy te nie są od siebie oderwane, lecz stanowią ciągły ruch w kierunku rozwoju świadomości jako nowej jakości ontologicznej. Szczególną uwagę poświęcono idei Punktu Omega jako dopełnienia i metafizycznego biegunu ewolucji. Punkt Omega ucieleśnia chrystologiczny wymiar bytu: Chrystus jawi się nie jako zewnętrzny Zbawiciel, lecz jako Osobowe Centrum ewolucyjnej konwergencji, które przenika kosmos od wewnątrz. Stwierdzono, że antropologia Teilharda de Chardina postrzega człowieka jako kluczową fazę ewolucji – istotę, w której kosmos nabywa samoświadomości. Osobowość jawi się nie jako przypadkowa konsekwencja, lecz jako wewnętrzny cel rozwoju: jest ona determinowana przez wolność, zdolność do interioryzacji, miłość i komuniję. Jednym z ważnych wniosków artykułu jest teza, że system filozoficzny Pierre'a Teilharda de Chardina otwiera głęboką perspektywę dla zrozumienia relacji między ewolucją, człowiekiem a Bogiem. Oferuje on nie tylko syntezę konceptualną nauki i religii, ale także nową ontologię personalizacji, w której wolność, miłość i osobowość jawi się nie jako atrybuty moralne, lecz jako fundamentalne siły bytu. W tym świetle człowiek jawi się jako współtwórca Wszechświata, a Chrystus jako jego wewnętrzny telos, prowadzący stworzenie do transcendentalnego spełnienia w punkcie uniwersalnej jedności.

Słowa kluczowe: ewolucja, kosmogeneza, osobowość, Punkt Omega, P. Teilhard de Chardin.

Постановка проблеми. Проблема узгодження релігійного світогляду з науковою картиною світу належить до ключових викликів сучасного філософського та богословського дискурсу. Особливої актуальності ця проблема набуває у сфері осмислення космогенезу, антропогенезу та сотеріології, де необхідно враховувати як дані природничих наук, так і доктринальні засади християнського віровчення. У цьому контексті християнський еволюціонізм виступає як один із напрямів богословської рефлексії, що прагне інтегрувати еволюційне розуміння походження й розвитку світу з християнською онтологією, антропологією та есхатологією. На відміну від суто адаптаційних моделей, християнський еволюціонізм не обмежується лише «перекладом» теорії еволюції на мову богослов'я. Йдеться про спробу побудови філософсько-богословської концепції, у якій еволюція мислиться як космічний процес, що має телеологічний вимір – він спрямований до зростання складності, виникнення самосвідомості та досягнення вищої форми персоналізації. Така інтерпретація еволюції передбачає розуміння її не як випадкового біологічного явища, а як структурованого онтологічного руху у напрямі до єдності, сенсу та трансцендентної мети.

У цьому дискурсі посідає ключове місце П'єр Тейяр де Шарден. Французький філософ, теолог і палеонтолог, він запропонував оригінальну синтетичну модель, у якій наукові уявлення про еволюцію органічно поєднані з християнським світоглядом. Основу його концепції становить переконання в тому, що еволюція є універсальним процесом, який охоплює як матеріальний, так і духовний вимір реальності. Космос, у цьому розумінні, постає як така реальність, що розгортається у часі, трансформуючись від хаосу до свідомості, від інертної матерії – до гіперособистісної єдності в Бозі.

Актуальність цього дослідження зумовлена потребою осмислення можливостей інтеграції наукової картини світу та християнського світогляду, що залишається одним із основних викликів сучасної філософської та богословської думки.

Метою дослідження є аналіз космологічної концепції Тейяра де Шардена в контексті поєднання еволюційного мислення з християнською доктриною.

Виклад основного матеріалу. Центральною засадою космологічної філософії П'єра Тейяра де Шардена є уявлення про Всесвіт не як механічну сукупність речовини, а як цілісну, процесуальну структуру, що розгортається у часі відповідно до внутрішнього динамічного імпульсу [2, с. 12]. В основі такого підходу лежить філософська інтеграція наукових даних (геології, біології, фізики, антропології) та богословських уявлень про буття як духовну реальність, яка самореалізується у напрямку до все більшої складності, свідомості та єдності.

Філософською метафорою буття Тейяр називає еліпс, збудований на двох фокусах: матеріальної організації та психічної центрованості. Обидва фокуси розвиваються солідарно, вказуючи на те, що свідомість не є аномалією в матеріальному світі, а є його внутрішньою спрямованістю. Буття не є статикою – це безперервний процес споглядання: «Бачити. Можна сказати, що все життя укладене в цьому дієслові – якщо не в остаточному, то принаймні в істотному сенсі. Повніше буття – це глибше єднання: така суть і підсумок цієї книги. [...] єднання зростає лише разом зі зростанням свідомості, тобто бачення. І саме тому, без сумніву, історію живого світу можна звести до творення щораз досконаліших очей – у космосі, в якому завжди є щось нове для споглядання» [1, с. 31].

Тейяр виділяє три ключові етапи космічної еволюції – геогенез, біогенез і ноогенез, що позначають послідовні «стрибки» у структурній динаміці космосу, коли виникають принципово нові явища матерії та свідомості.

Першим етапом є геогенез, що постає як первинна фаза космічної еволюції, де виникає й поступово ускладнюється неорганічна матерія, готуючи ґрунт для переходу до життя. Починаючи з етапу Великого Вибуху й формування елементарних частинок, Всесвіт рухається до дедалі складніших структур – атомів, молекул, кристалів, планетарних систем.

Цей процес не є випадковим або хаотичним, а становить закономірне зростання організованості матерії. Вже на цій «неживій» стадії, за його переконанням, діє фундаментальний закон складності-свідомості: чим складніше влаштована матерія, тим більше в ній потенціалу до інтеріоризації. Матерія ще не має явно вираженої свідомості, однак вона вже містить у собі «внутрішнє зерно» психічного, яке Тейяр називає потенційною свідомістю або прото-свідомістю. А інтеріоризація являє собою еволюційний процес розгортання внутрішнього, психічного виміру в матеріальному світі.

Принципово важливим для Тейяра є уявлення про подвійну природу матерії: жодна її форма не є цілком «мертвою» або позбавленою внутрішньої активності. Кожен елемент буття має зовнішній аспект – фізичну, об'єктивовану структуру, і внутрішній аспект – зародок суб'єктивності, прото-свідомість.

«Неможливо заперечити, що глибоко в нас самих з'являється «внутрішнє» – ніби проглядає крізь розрив у серцевині буття. Цього достатньо, аби визнати, що в тій чи іншій мірі це «внутрішнє» повинно виявляти себе як таке, що існує всюди в природі й у всі часи. Якщо речовина Всесвіту в якомусь одному пункті має внутрішній вимір, то її структура з необхідністю є подвійною – тобто в кожній області простору й часу, так само як вона є, скажімо, зернистою. Поряд із зовнішнім у речах існує їхнє внутрішнє» [1, с. 56]. Це твердження формулює онтологічний статус психічного як іманентної властивості матерії.

У міру того, як неорганічна матерія ускладнюється – зокрема через утворення важчих елементів, молекулярних комплексів і кристалічних структур – її внутрішнє психічне начало акумулюється. Тейяр використовує метафору «розігрівання» матерії: подібно до води, що наближається до температури кипіння, матерія Всесвіту «нагрівається» до критичного рівня організованості. Цей момент – перехід від неживого до живого – він називає «першим еволюційним стрибком» або «критичною точкою» космогенезу. На цьому етапі прото-свідомість переходить у первинне життя, і геогенез закономірно переходить у біогенез. Така поява життя – не випадковість, а результат довготривалого телеологічного процесу, спрямованого на розкриття внутрішнього виміру матерії.

У межах біосфери зберігається дія фундаментального закону комплексності-свідомості: зростання організаційної складності живих істот веде до зростання психічної виразності. Еволюційна динаміка виявляється в незворотному прогресі від одноклітинних до багатоклітинних організмів, а також у диференціації форм життя. Особливо чітко ця тенденція простежується у процесі цефалізації – прогресивної концентрації нервової системи в головній, передній частині тіла. Цей процес свідчить про те, що еволюція життя має вектор спрямованості – до підвищення рівня свідомості, що зумовлює глибший психічний досвід та вищий рівень адаптивної поведінки.

«Чим далі й глибше ми проникаємо в матерію за допомогою дедалі потужніших методів, тим більше нас спантеличує взаємозалежність її частин. Кожен елемент космосу позитивно витканий з усіх інших: знизу – через таємничий феномен «композиції», який робить його здатним до існування як вершину організованого цілого; і згори – через вплив єдностей вищого порядку, які включають його й домінують над ним задля власних цілей» [1, с. 44].

Особливої важливості набуває етап розвитку приматів, у яких виявляються складні форми поведінки, емоцій, зачатків раціональності. Еволюція наближається до якісного порогу – критичної точки, де психічне «згортається» на себе, набуваючи здатності до саморефлексії. Це мить появи думки як рефлексивної свідомості. Рефлексія у Тейяра означає не просто знання, а знання про те, що я знаю.

«З експериментальної точки зору рефлексія є, як і вказує саме слово, здатністю, яку набуває свідомість, обернутися на саму себе, оволодівати собою як об'єктом, наділеним власною послідовністю і цінністю: не просто знати, а знати себе; не просто знати, а знати, що знаєш. Завдяки цій індивідуалізації самого себе в глибинах себе самого, живий елемент, що до того був розсіяний і розподілений по розмитому колу сприйняття і активностей, уперше сформувався як центр – у формі точки, де всі враження та досвіди з'єднуються й

сплавляються в єдність, яка усвідомлює власну організацію» [1, с. 165]. Біогенез завершується появою мислення як якісно нового рівня буття, що знаменує перехід від біологічного до ноетичного (розумового) етапу еволюції. Цей перехід є другим великим еволюційним стрибком – появою ноосфери, тобто мислячої оболонки планети. Людина, як носій рефлексивної свідомості, постає не випадковим продуктом природи, а логічним наслідком еволюційного імпульсу, який діяв від самого початку у глибині матерії.

Ноогенез як «народження розуму» позначає радикальний переломний момент, коли матерія досягає рівня рефлексивної свідомості. Цей момент, що історично збігається з появою *Homo sapiens*, знаменує собою фундаментальну зміну у способі буття: матерія починає усвідомлювати саму себе [2, с. 92]. На думку Тейяра, ноогенез не може бути редукований до суто анатомічних чи нейрофізіологічних характеристик людини. Йдеться передусім про виникнення здатності до внутрішньої рефлексії – до усвідомлення себе як суб'єкта, здатного пізнавати, аналізувати, створювати культуру, передавати знання та трансцендувати межі індивідуального досвіду. Це означає, що в людині Всесвіт уперше «розгортається зсередини», відкриваючи нову форму енергії – духовну енергію, яка проявляється у мисленні, моралі, вірі, мистецтві та любові.

Цей новий пласт буття – мисляча матерія – поступово утворює ноосферу, тобто «оболонку розуму», яка охоплює Землю. За Тейяром, ноосфера виникає не як випадковий побічний продукт еволюції, а як її необхідна й органічна фаза. Вона нашаровується на біосферу, але не замінює її, а радше поглиблює: якщо біосфера – це сфера життя, то ноосфера – це сфера розумного, цілеспрямованого життя. Саме в ній втілюється динаміка космічного духу, який у процесі еволюції спрямовується до все вищого рівня самосвідомості.

Особливістю розуміння ноогенезу у Тейяра є те, що він розглядає його як процес конвергентний, тобто спрямований не до розпорошення, а до об'єднання. На відміну від біологічної еволюції, яка розвивається за принципом розгалуження та варіації, ноогенез веде до інтеграції людських свідомостей у єдину мережу. Згідно з цим баченням, людство, розсіяне на початку історії по континентах у вигляді розрізнених племен і культур, у процесі розвитку науки, технологій, комунікацій, духовності поступово «стягується» в одне глобальне ціле. Він бачить у цьому русі до єдності не лише соціальний або культурний тренд, а глибоку космогонічну закономірність. Закон комплексності-свідомості, сформульований ним раніше, стверджує, що зі зростанням рівня складності зростає і рівень свідомості. Оскільки мозок окремого індивіда вже досяг межі своєї рефлексивної здатності, подальше зростання можливе лише через об'єднання особистостей у надіндивідуальні форми – духовні, моральні, культурні та інтелектуальні системи. Це приводить Тейяра до концепції людства як надорганізму, де кожна особистість зберігає унікальність, але водночас стає частиною глобальної свідомості. Таке розуміння ноогенезу відкриває шлях до введення поняття Точки Омега – телеологічної вершини еволюції. Це не просто гіпотетичний стан максимальної інтеграції людських свідомостей, а метафізичний центр, який притягує до себе весь процес еволюції як її кінцева мета. Омега має, за Тейяром, духовну природу: вона персональна, трансцендентна, вічна.

Таким чином, еволюція – не лише горизонтальна, але й вертикальна: вона не тільки про множення форм, але й про піднесення до трансцендентного рівня буття. У цьому сенсі ноогенез є не завершенням, а початком вищого етапу – етапу христогенезу, коли духовна свідомість людства сходиться до Бога як остаточного центру тяжіння.

«У перспективі ноогенезу час і простір справді олюднюються – або радше, надолюднюються. Універсальне і Персональне – тобто те, що центроване – не виключають одне одного, а розвиваються у тому самому напрямку і водночас досягають свого апогею в одне одному. Отже, помилкою є шукати розширення нашого буття чи ноосфери в Імперсональному. Майбутнє-Універсальне не може бути чимось іншим, як тільки Надперсональним – у Точці Омега» [1, с. 259].

У філософії Тейяра де Шардена особистість постає не як випадкове явище або побічний ефект еволюції, а як її внутрішня мета, притаманна самій структурі Всесвіту. Він радикально переосмислює традиційне уявлення про еволюцію як лінійне ускладнення форм і систем. Замість суто зовнішнього розвитку, Тейяр висуває ідею про поступове зростання внутрішньої центрованості буття – його здатності до самовизначення, свідомого спрямування та духовної глибини. Кожен щабель еволюційного процесу, на думку мислителя, характеризується не лише підвищенням складності структур, а й поглибленням інтеріоризації – тобто розвитку внутрішнього життя. Геогенез і біогенез готують умови для ноогенезу, де вперше проявляється особистість як рефлексивний суб'єкт. Особистість є не наслідком випадкових біологічних мутацій, а проявом внутрішнього закону космосу, який веде матерію до самосвідомості. Вона виникає на основі глибокої закономірності – тяжіння буття до форми, в якій воно здатне усвідомлювати себе, вибирати напрям дії та відповідати за неї. Таким чином, особистість у Тейяра – це кульмінація еволюції, яка розгортається зсередини. Це не лише біологічна істота, а онтологічний фокус: центр, у якому природа досягає рівня свідомої інтенції. І тому еволюція, в його баченні, це не просто процес, що веде до виживання або адаптації, а історія становлення особистісних центрів, здатних до духовного зростання, любові та інтеграції [4].

Ключовим поняттям для розуміння антропології Тейяра де Шардена є принцип центрації, який описує внутрішню структуру особистості як фокусованого, самодостатнього, але водночас відкритого центру буття. Тобто, кожен етап еволюції не просто створює нові форми життя, а наближає світ до стану, в якому матерія починає концентруватися навколо осі – внутрішнього ядра свідомості. Центрація – це не суто психологічне чи біологічне явище, а онтологічна характеристика: явище, через яке буття здобуває цілісність, спрямованість і внутрішню організацію. Особистість, за Тейяром, – це не розпорошене існування, а зосереджений фокус, здатний до саморефлексії, морального вибору та творчої дії. Вона є тим місцем, у якому буття не лише «є», а й усвідомлює себе, вступає в діалог із іншим і починає трансформувати реальність. Цей центр не є замкненим чи ізольованим: навпаки, його природа – в діалозі, у виході за межі себе. Але цей вихід можливий лише тоді, коли внутрішнє ядро зібране, сформоване, стабільне. Тейяр розуміє особу як осередок, який володіє здатністю не лише усвідомлювати себе, а й приймати відповідальність, чинити вибір, не зумовлений виключно зовнішніми обставинами. Саме тому центрація є необхідною умовою свободи – свободи як вольової, цілеспрямованої дії зсередини. Біологічні системи, що не мають центрованості, функціонують за рахунок рефлексів і зовнішніх впливів. Натомість особа, як центр, здатна вийти за межі інстинкту – стати носієм творчої ініціативи. Таким чином, принцип центрованості визначає не лише структурну відмінність особистості від попередніх етапів еволюції, а й її якісну перевагу: тільки центр може бути суб'єктом відповідального, ціннісного і свідомого буття. У цьому контексті особистість у Тейяра – це не побічний продукт, а телеологічна ціль, точка, до якої прямує Всесвіт. Вона є вираженням найвищої організації матерії, її внутрішньої зосередженості, що здатна приймати сенс, любити, взаємодіяти з трансцендентним. Таким чином, центрація – це онтологічна напруга, що веде кожне істотне буття до власної глибини, а в її межах – до можливості відкритися Іншому.

Якщо центрація є процесом формування особистісного ядра, то персоналізація – це подальший рух цього ядра до повного самоздійснення та взаємної інтеграції з іншими. У філософії Тейяра де Шардена персоналізація виступає не лише характеристикою людської свідомості, а головним критерієм і метою всього еволюційного процесу.

Одним із ключових вимірів особистості є її здатність до свободи – не лише вольової, а духовної. У цьому контексті мислитель вводить поняття духовної енергії – специфічної сили внутрішнього спрямування, завдяки якій свідомість перетворює фізичну інерцію в акт морального й екзистенційного самовизначення. Ця енергія, що зароджується в самій структурі матерії, розкривається найповніше в людській особистості. Для Тейяра духовна

енергія є не абстрактною метафорою, а реальним онтологічним фактором, присутнім у природі на всіх рівнях організації буття. Він стверджує, що інтеріоризація, рефлексія, свобода та любов – це прояви однієї і тієї ж сили, яка поступово розвивається в процесі космічної еволюції. Ця сила є джерелом внутрішнього зростання, здатністю матерії зосереджуватися в особистісних центрах. Найглибше ця енергія проявляється як любов – не емоція, а онтологічна здатність до об'єднання. Тейяр прямо пов'язує любов із глибинною структурою Всесвіту. На його думку, любов – це форма духовної енергії, що діє на найглибшому рівні реальності, аналогічно до сили гравітації у фізичному вимірі. Вона є притягальною енергією свідомостей, тим вектором афінності «буття до буття», який уможливорює формування складних і стійких об'єднань, зберігаючи при цьому унікальність кожного центру.

Автор визначає любов як загальну властивість усього живого. Починаючи з молекулярного тяжіння і до соціальної солідарності ссавців, любов у різних своїх формах виявляє притаманну природі тенденцію до єдності. Якщо на рівні елементарних частинок існує принаймні потенція до об'єднання, то на рівні людини вона реалізується у свідомому виборі, вільній дії, моральному рішенні.

Любов персоналізує через тоталізацію. Це означає, що вона, діючи на найглибшому рівні, не нівелює індивідуальність, а, навпаки, розкриває її у взаємності. Кохання, дружба, духовна солідарність – це форми досвіду, в яких ми найповніше переживаємо себе саме у зв'язку з іншим. Цей парадоксальний процес – зростання «я» у сопричасті – є основою для формування гіперособистості у ноосфері, де особистості не втрачають себе, а досягають повноти через єдність.

«Якби не існувало реального внутрішнього тяжіння до єдності, хай навіть на надзвичайно елементарному рівні – в самій молекулі – то поява любові у вищих формах, включно з нами, була б фізично неможливою» [1, с. 269]. Це не просто емоція, а глибинна енергія взаємного тяжіння, завдяки якій особистості не втрачають себе, а навпаки – досягають повноти через взаємність. Така любов, здатна персоналізувати через єднання, щоденно виявляється у міжлюдських стосунках – і, на думку Тейяра, може бути розгорнута у глобальному масштабі.

Попри поширені уявлення про утопічність ідеї універсальної любові, він вважає її не лише можливою, а й біологічно необхідною для майбутнього людства. Любов до природи, мистецтва, краси – все це є проявами глибокого потягу свідомості до єдності та цілості. Цей потяг свідчить про присутність у людині внутрішнього резонансу з усім сущим – своєрідного відгуку на Присутність, що перевершує індивідуальне. На противагу цьому, сучасні форми колективності, засновані на матеріальному інтересі чи механічному об'єднанні, не породжують справжньої єдності, бо нехтують особистісним виміром. Там, де відсутня повага до особи, любов не виникає. Така колективність є холодною, анонімною і врешті непридатною для справжнього духовного злиття.

Єдиною можливістю досягти істинної єдності Тейяр вважає персоналізований центр тяжіння – Точку Омега, яка не поглинає, а підносить особистість. Лише якщо людство уявить перед собою не безособову систему, а трансцендентну Особу, любов як духовна енергія зможе реалізуватись у масштабі всього людства. Новітні наукові відкриття, в свою чергу, вже дали поштовх до формування нової цілісної візії світу – однак цей імпульс залишиться неповним або навіть небезпечним, якщо не буде спрямований до особистісного Центру, який здатен інтегрувати розпорошене людство в єдине духовне тіло. Світ і людство трактуються динамічно: світ прагне до більшої єдності, людство – до надлюдської реальності (ультралюдської), а потім до Бога в Точці Омега [3, с. 35].

Саме концепція Точки Омега займає ключове місце у філософсько-космологічній системі П'єра Тейяра де Шардена як фінальний центр персоналізованої еволюції Всесвіту. Її сутність розкривається як вища стадія процесу ноогенезу, до якого прямує все розумне життя. Омега втілює собою не лише майбутнє завершення еволюції, але й вже наявну

онтологічну реальність – трансцендентний центр, що притягує, інтегрує та утверджує особистість.

Мислення ХХ століття поступово відходить від виключно аналітичного підходу до природи і визнає творчу силу синтезу. Виявляється, що кожен новий рівень організації буття (молекула, клітина, суспільство) не редукується до суми своїх частин – у ньому виникає нова якість. Точка Омега є втіленням принципу синтезу на вищому рівні: вона є не просто наслідком еволюції, а її ціллю, яка організує і спрямовує хід ноогенезу. Омега – це центр, у якому завершується процес особистісної інтеграції, в якому поєднання не знищує, а зберігає унікальність. Попри визнання складних структур як емерджентних, сучасна наука все ще тяжіє до ідеї вічності у сфері найпростішого: елементарних частинок, енергії, молекул. Однак Тейяр вважає, що справжня стабільність і центр тяжіння не можуть бути знайдені на дні матеріального, а лише на вершині – у сфері надособистісного. Саме у Точці Омега Всесвіт набуває цілісної структури, що не піддається ентропії, а, навпаки, протистоїть їй. Тейяр стверджує, що Точка Омега не може бути лише майбутнім ідеалом або потенційною можливістю. Щоби бути джерелом єдності, вона має бути реальною і дієвою вже тепер. Це – принцип любові: любов не може спрямовувати, якщо не є водночас близькою, особистісною, актуальною. Омега не може бути лише віддаленою проекцією – її присутність має бути онтологічною умовою персоналізуючого синтезу. Її ключовою функцією є також подолання фундаментальної обмеженості матеріального буття – зокрема, смерті. Жодна система прогресу, що базується на чисто матеріальній або соціальній еволюції, не здатна радикально подолати знищення і втрату. Якщо еволюція прямує до повного синтезу, цей синтез не може бути тимчасовим – він має бути вічним. Отже, Омега повинна бути не лише точкою завершення, а й осередком, який принципово не піддається ентропії.

Тейяр розглядає Омега як точку, яка водночас є останнім етапом і трансцендентною реальністю поза еволюційною лінією. Вона є не просто результатом – вона є умовою, без якої процес не досяг би свого завершення. Вона – не тільки ціль, а й джерело тяжіння, що діє протягом усього процесу. Таким чином, Омега – це не точка зникнення, а точка максимальної концентрації та збереження: в ній особистості не втрачаються, а остаточно реалізуються. Із досягненням критичної межі ноогенезу – тобто появи рефлексивної свідомості – людство переходить від етапу розпорошеності до етапу конвергенції. У цьому русі Омега постає як полюс єдності, де всі особистості, зберігаючи свою унікальність, інтегруються в єдину структуру. Це не механічне злиття, а глибока єдність через любов, у якій свідомості «персоналізуються через тоталізацію».

Омега, таким чином, є центром духовної гравітації, у напрямку до якого кожна особистість не втрачає, а здобуває повноту буття. Тейяр де Шарден виділяє фундаментальні риси цього поняття: автономія, актуальність, незворотність й трансцендентність. Омега не є просто результатом еволюції, а має незалежний онтологічний статус. Вона не зводиться до суми попередніх етапів, а функціонує як трансцендентний центр, що не підпорядковується часово-просторовим законам. Щоб бути джерелом духовного тяжіння та любові, Омега має бути не лише ідеалом майбутнього, а реальною присутністю вже тепер. Любов потребує близькості, тому Омега мусить діяти в онтологічній «теперішності». Процес еволюції свідомості є незворотнім. Особистості, як рефлексивні центри, не повертаються до несвідомого стану. Навіть смерть не є зникненням, а переходом до нового рівня буття – до злиття з Омегою. Омега перебуває поза еволюційним ланцюгом, водночас будучи його метою і джерелом. Вона завершує розвиток, не зникаючи в ньому, а надаючи йому повноту та завершеність. «Весь сенс історії для Тейяра зводиться до сенсу людського життя, яке, у свою чергу, орієнтоване на вищий синтез, створює колективну ноосферу в єдності з особистісним Центром, Омегою» [2, с.194].

Точка Омега – це не лише релігійний символ чи гіпотеза. Це – філософсько-онтологічна категорія, яка дає змогу мислити Всесвіт не як замкнене матеріальне коло, а як духовно

спрямований процес. Вона уможливорює синтез науки, філософії та віри, забезпечуючи мету, що відповідає не лише пізнавальному, а й екзистенційним запитам людини. Через неї космос постає не як хаотична множинність, а як впорядкований шлях персоналізації.

Висновки. В космологічній моделі Тейяра де Шардена особистість відіграє не лише онтологічно центральну, а й динамічно-телеологічну роль. Це не пасивний продукт еволюції, а активний суб'єкт її спрямування. Людська свідомість – це критична фаза в розвитку матерії, де космос вперше усвідомлює себе й починає діяти у векторі персоналізації. Саме тому концепція особистості пов'язується у Тейяра із трьома взаємопов'язаними аспектами: свободою, моральною відповідальністю та духовною взаємодією. На відміну від абстрактного або негативного розуміння свободи (як «відсутності зовнішнього примусу»), Тейяр розглядає її як умову еволюційного прориву. Свобода – це не просто можливість вибору, а здатність відповідально включатися в загальний напрямок ноогенезу, брати участь у внутрішньому зростанні буття. Вона є духовною формою енергії, що дає змогу особистості інтегруватися в процес конвергенції, не втрачаючи унікальності. Це означає, що людина як носій рефлексії вже не просто елемент біологічної системи, а співвідповідальний суб'єкт еволюції. Відтепер напрямок розвитку Всесвіту визначається не лише фізичними й біохімічними факторами, а й етичними актами вільних особистостей. Кожен моральний вибір – це імпульс, що впливає на загальну конфігурацію духовного поля світу. Для Тейяра свобода нерозривно пов'язана з відповідальністю. Людина не може бути нейтральним глядачем космічного становлення – вона або сприяє процесу персоналізації, або опирається йому. Таким чином, моральний вибір постає як онтологічний акт, у якому вирішується не лише доля індивіда, а й напрямок колективного ноогенезу. Цей вибір здійснюється на основі любові як найглибшої сили об'єднання, що не уніфікує, а персоналізує. Лише та дія, яка здійснюється у просторі істини, свободи та сопричастя, веде до конвергенції свідомостей у напрямку Омега. У цьому сенсі, етика у Тейяра – не нормативна система, а онтологічна логіка становлення.

Справжнє духовне зростання можливе лише в мережі міжособистісних зв'язків, де особистості визнають одна одну не як засоби, а як цілі. Етика сопричастя полягає в тому, що людське «я» не може стати собою, не включившись у «ми», яке не розчиняє, а поглиблює індивідуальність. Таке сопричастя є не лише соціальним ідеалом, а метафізичною вимогою: лише солідарність, заснована на любові, є дієвим вектором персоналізації. Взаємне прийняття, співпереживання й моральна взаємність стають механізмами, через які ноосфера дійсно розгортається. Тейяр говорить не про злиття індивідів у масу, а про «конструктивну взаємну відкритість», де кожна особистість діє як неповторний центр свідомості. Тому, коли свідомість досягає рівня рефлексії, виникає якісно новий режим буття: реальність не просто розгортається, а починає усвідомлено спрямовуватись. Людина в системі Тейяра – це не кінець еволюції, а її поворотний момент. Вона є тим вузлом, через який матерія переходить у сферу духу, а еволюція – у вектор персонального об'єднання.

Через свободу, відповідальність, любов і сопричастя людство здатне долати ентропійний розпад і утверджувати себе як «суб'єкт космосу». У цій перспективі особистість не є обмеженням універсу, а його вищим сенсом – точкою, в якій Всесвіт знаходить себе і спрямовується до Точки Омега – трансцендентного Полюсу Любові та Свідомості.

Список використаних джерел та літератури

1. Teilhard de Chardin P. The Phenomenon of Man / introd. by Julian Huxley. New York: Harper Perennial Modern Thought. 2008. 319 s.
2. Bartnik Cz. St. Teilhardowska wizja dziejów. Lublin: TN KUL. 1975. Collectanea Theologica 46/3. 259 s.
3. Karas Marcin. Historiozofia Teilharda de Chardina/ wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej. 2012: Kraków: Księgarnia Akademicka. 182 s.

4. Płużański Tadeusz. Teilhard de Chardin, Pierre. Warszawa: Wiedza Powszechna. 1988. Teilhard de Chardin, Pierre. Warszawa: Wiedza Powszechna. 317 s.

References (translated & transliterated)

1. Teilhard de Chardin P. (2008). *The Phenomenon of Man* / introd. by Julian Huxley. New York: Harper Perennial Modern Thought. 319 s. [in English].
2. Bartnik Cz. St. (1975). Teilhardowska wizja dziejów [Teilhard's vision of history]. Lublin: TN KUL. *Collectanea Theologica* 46/3. 259 s. [in Polish].
3. Karas Marcin. (2012). Historiozofia Teilharda de Chardin/ wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej [Teilhard de Chardin's Philosophy of History and Tradition]. Kraków: Księgarnia Akademicka. 182 s. [in Polish].
4. Płużański Tadeusz. (1988). Teilhard de Chardin, Pierre [Teilhard de Chardin, Pierre]. Warszawa: Wiedza Powszechna. 317 s. [in Polish].

Статтю отримано 11.10.2025 року.

Прийнято до друку 19.11.2025 року.